

Modern Arap Edebiyatında Mektup Roman: İbrîsim ev Ğarâm Hâir Adlı Roman Örneği

The Epistolary Novel in Modern Arabic Literature: Sample of The Novel Ibrîsim aw Gharam Ha'ir

Cuma TANIK¹

¹ Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye.
Res. Asst. Dr., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Arabic Language and Literature, Şanlıurfa, Türkiye.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf / Citation: Tanık, Cuma. "Modern Arap Edebiyatında Mektup Roman: İbrîsim ev Ğarâm Hâir Adlı Roman Örneği" *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2025), 392-412. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1733852>

ÖZET

Geliş Tarihi
03.07.2025

Kabul Tarihi
25.08.2025

Yayın Tarihi
15.12.2025

Bu çalışma, modern Arap edebiyatında mektup roman türünün doğuşunu ve gelişimini incelemektedir. Mektup roman; olayların, karakterlerin karşılıklı mektupları aracılığıyla aktarıldığı, anlatıcı bakış açısının kişiselleştiği ve okuyucuya karakterlerin iç dünyasına doğrudan erişim sağlayan özgün bir anlatı formudur. Batı'da 18. yüzyılda ortaya çıkan bu tür, Arap edebiyatına geç intikal etmiştir. Türün Arap dünyasındaki öncüsü, Mısırlı yazar Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın ölümünden sonra, 1977 yılında yayımlanan İbrîsim ev Ğarâm Hâir adlı romanıdır. Üç karakter arasında geçen mektuplaşmalar üzerinden şekillenen bu roman; aşk, ihanet, dostluk, sadakat, toplum ve birey ilişkileri gibi temaları işler. Anlatım birinci tekil şahıs üzerinden kurulmuş, karakterlerin içsel çatışmaları ve duygusal çözümlemeleri estetik bir üslupla yansıtılmıştır. Çalışma ayrıca İhsan Abdulkuddüs'ün Şey'un fî şadrî, Ğazî el-Kuşaybî'nin Alzehimer, Hudâ Berekât'ın Berîdu'l-leyl, Abdullah el-Cefrî'nin Cuz'un min hulum ve Recâ eş-Şâni''in Benâtu'r-riyâd adlı eserlerini de örnek göstererek türün Arap edebiyatındaki çeşitliliğine ışık tutar. Özellikle Berekât'ın gönderilmemiş mektuplarla kurulu romanı; savaş, sürgün ve kimlik temalarını başarıyla işleyerek 2019 yılında Uluslararası Arap Roman Ödülü'nü kazanmıştır. Çalışma, Arap edebiyatında mektup romanın Batı'dan sadece biçimsel olarak alınmadığını, klasik risâle, kitâb ve hitâb geleneğiyle uyum içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle mektup roman hem bireysel hem toplumsal temaları işleyebilen güçlü ve çok katmanlı bir anlatı biçimi olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, aynı zamanda Türkiye'de bu alanda yapılan ilk kapsamlı araştırmalardan biri olma niteliği taşımaktadır. Bibliyografik bir nitelik de taşıyan bu araştırma, alan yazına sağlayacağı referans değeriyle mektup roman üzerine gerçekleştirilecek sonraki çalışmalara kaynak teşkil etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca çalışmada, ilk örnek olmasından dolayı İbrîsim ev Ğarâm Hâir adlı roman ayrı bir başlık altında içerik, dil ve üslup açılarından incelenmiştir.

Keywords:

Arap Dili ve
Edebiyatı, Modern
Arap Romanı,
Arap Nesri,
Yazınsal Türler,
Mektup Roman.

ABSTRACT

**Date of
Submission**
03.07.2025

Date of Acceptance
25.08.2025

**Date of
Publication**
15.12.2025

This study examines the emergence and development of the epistolary novel in modern Arabic literature. The epistolary novel is a distinctive narrative form in which events and characters are conveyed through the exchange of letters, the narrator's perspective becomes personalized, and the reader gains direct access to the inner world of the characters. Although this genre emerged in the West in the 18th century, it was adopted relatively late in Arabic literature. The pioneer of the genre in the Arab world is the Egyptian author Muhammad Abdulhalim Abdullah, whose novel Ibrîsim aw Gharam Ha'ir was published posthumously in 1977. Structured around the correspondence between three characters, the novel explores themes such as love, betrayal, friendship, loyalty, and the relationship between society and the individual. The narrative is constructed in the first person, and the characters' internal conflicts and emotional analyses are reflected with an aesthetic style. The study also highlights the diversity of the genre in Arabic literature by presenting examples such as Shay'un fî Şadrî by Ihsan Abdul Quddus, Alzheimer by Ghazi Al-Qusaibi, Barid al-Layl by Hoda Barakat, Juz'un min Hulum by Abdullah Al-Jefri, and

Keywords:

Arabic
Language and
Literature,
Arabic Novel,
Arabic Prose,
Epistolary
Novel, Letter-
Writing
Narrative.

Banat al-Riyadh by Rajaa Alsanea. Notably, Barakat's novel, built upon unsent letters, effectively addresses themes of war, exile, and identity, and won the 2019 International Prize for Arabic Fiction. The article demonstrates that the epistolary novel in Arabic literature was not merely borrowed from the West in form but was shaped in harmony with the classical traditions of *risâla*, *kitâb*, and *khiṭâb*. In this respect, the epistolary novel is evaluated as a powerful and multilayered narrative form capable of dealing with both individual and social themes. The study also holds significance as one of the first comprehensive studies in this field in Turkey. Carrying a bibliographical quality as well, this research aims to serve as a reference for future studies on the epistolary novel. Moreover, due to its status as the first example, *Ibrîsim aw Gharam Ha'ir* is analyzed separately in terms of content, language, and style.

EXTENDED ABSTRACT

This study investigates the origins and development of epistolary novel in modern Arabic literature, providing a comprehensive examination of the genre's literary evolution, key characteristics, and thematic depth. The epistolary novel, defined as a narrative conveyed entirely or partially through letters, presents a unique form where the narrator's voice becomes personalized, allowing the reader intimate access to the psychological and emotional worlds of the characters. Although the genre reached its peak in 18th-century Europe with works by Richardson, Rousseau, and Goethe, it was integrated into Arabic literature much later, developing its own distinct trajectory rooted in the region's rich tradition of *risâla*, *kitâb*, and *khiṭâb* (epistolary).

The first recognized Arabic epistolary novel is *Ibrîsim aw Gharâm Hâ'ir*, written by Egyptian author Muhammad Abdulhalim Abdullah in the 1930s and published posthumously in 1977. The novel is constructed through letters exchanged between three main characters (Raja, Sadad, and Ibrîsim) and explores themes such as love, betrayal, loyalty, political intrigue, and exile. Through these letters, the novel examines not only interpersonal relationships but also broader societal structures and existential dilemmas. Its narrative form allows for multiple perspectives, inner monologues, and emotional confessions, making the story deeply immersive and dynamic.

The study outlines the historical and literary foundations of the epistolary form, tracing its lineage from ancient Roman and medieval letter-writing practices to its adoption in modern fiction. Special attention is given to early Western influences, such as Richardson's *Pamela* and Rousseau's *La Nouvelle Héloïse*, as well as classical precedents in Arabic prose. Unlike mere imitation, Arabic epistolary novels evolved by merging imported structural techniques with indigenous literary traditions, thereby localizing the genre within the cultural and rhetorical fabric of Arab societies.

Beyond *Ibrîsim aw Gharâm Hâ'ir*, the research examines several other significant Arabic epistolary novels, including *Shay'un fî Şadrî* by Ihsan Abdul Quddus, *Barîd al-Layl* by Hoda Barakat, *Alzheimer* by Ghazi Al-Qusaibi, *Juz'un min Ḥulm* by Abdullah Al-Jefri, and *Banât al-Riyâḍ* by Rajaa Alsanea. Each of these works reflects a different use of the epistolary mode—some structured entirely

through letters, while others employ it as a narrative device to convey personal introspection or fragmented memories. Notably, Barakat's *Barîd al-Layl* employs unsent letters to voice themes of displacement, exile, and fractured identities, winning the 2019 International Prize for Arabic Fiction.

A key contribution of this study is its literary analysis of the narrative techniques and stylistic features employed in *Ibrîsîm aw Gharâm Hâ'ir*. The novel's letters reveal deep psychological insights into the characters' motives and emotions, facilitated through direct address, rhetorical repetition, metaphors, and Quranic allusions. The study also explores the role of "auto-censorship" in the novel's delayed publication, highlighting how the author's internal hesitations mirrored the socio-political pressures of his time. The characters, while fictional, echo broader ideological and philosophical concerns, particularly regarding freedom, integrity, and the tension between personal desire and public responsibility.

Thematic discussions in the research highlight the genre's capacity to address complex binaries such as love versus duty, individuality versus authority, and longing versus alienation. For instance, love in *Ibrîsîm aw Gharâm Hâ'ir* is not merely romantic but framed as an ethical stance rooted in trust and sacrifice. Similarly, betrayal is depicted not as a mere plot device but as a moral rupture demanding self-reckoning and redemption. The motif of exile recurs as both a physical and emotional state, symbolizing the characters' dislocation in the face of political upheaval and inner turmoil.

In conclusion, the study demonstrates that the epistolary novel in Arabic literature has matured into a powerful narrative form capable of conveying layered emotional, political, and cultural meanings. Far from being a Western transplant, the genre has been reinterpreted and enriched by the Arabic literary tradition, resulting in a distinctive and evolving body of work. The research also holds bibliographic value, offering foundational insight for future scholarships in Arabic literary studies and comparative genre theory.

Through its synthesis of literary history, textual analysis, and thematic exploration, this article affirms the epistolary novel as a vital and expressive form within modern Arabic literature—one that continues to bridge the personal and the political, the historical and the contemporary, and the aesthetic and the ethical.

GİRİŞ

Modern Arap edebiyatında mektup roman (İng. Epistolary novel, Ar. الرواية الرسائلية) türüne ilişkin literatür son derece sınırlıdır. Türün Batı edebiyatındaki kuramsal temelleri üzerine çok sayıda

çalışma bulunmasına karşın¹, Arap edebiyatında mektup biçimli anlatıların türsel özellikleri, anlatı yapıları ve edebî işlevleri genellikle göz ardı edilmiştir. Bu alandaki tek kapsamlı ve sistematik inceleme, Suudi Arabistanlı araştırmacı Fehd İbrâhîm el-Bekr'in *er-Rivâye er-Resâiliyye: Medhal ilâ şî 'riyyeti'l-uşûl ve'l-envâ', ve'l-vezâif, ve't-tahavvulât*² adlı eseridir. el-Bekr bu çalışmasında, mektup roman türünü klasik ve modern Arap anlatılarındaki biçimsel dönüşümler, türler arası ilişkiler ve anlatı işlevleri bağlamında teorik bir düzlemde ele almakta; ancak türün tarihsel gelişimini, temsil edici metinler üzerinden metin merkezli bir çözümlemeyle desteklememektedir. Bununla birlikte, söz konusu türün Türkiye'deki Arap edebiyatı araştırmaları literatüründe sistematik biçimde ele alındığı bir akademik çalışmanın bulunmaması, hem yerli akademik üretim açısından bir boşluğa işaret etmekte hem de bu alanda yapılacak özgün incelemeleri gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, modern Arap edebiyatında mektup roman türünün doğuşu, biçimsel yapısı ve tematik yönlerine odaklanan bu çalışma, yalnızca Arap edebiyatı bağlamında değil, Türkiye'deki Arap dili ve edebiyatı alan yazını için de özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, mektup roman türünün modern Arap edebiyatındaki örneklerine özellikle de ilk örneklerine yer verilmiş, temsilini analiz edebilmek amacıyla türün ilk örneği olarak kabul edilen Mısırlı yazar Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın *İbrîsim ev ġarâm ħâir* adlı romanından seçilen metinler üzerinden tematik ve dilbilimsel çözümlemeler yapılmıştır. İnceleme sürecinde, romandan ilgili mektup pasajları Arapça aslından doğrudan alıntılanmış; ardından bu pasajlar Türkçeye çevrilerek hem içerik hem de biçim açısından değerlendirilmiştir. Tematik çözümlemelerde mektup biçiminin karakterler arası ilişkilere, anlatı yapısına ve bireysel deneyimlerin aktarımına nasıl katkı sunduğu incelenmiş; dilbilimsel çözümlemelerde ise anlatıcı bakış açısı, hitap biçimleri, üslup ve metin içi söylem örüntüleri üzerinde durulmuştur. Bu yöntem aracılığıyla, mektup roman türünün Arap edebiyatındaki işlevi edebî içerik bağlamının yanı sıra, dilsel yapı bakımından da çok boyutlu biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Arap edebiyatında klasik dönemden itibaren var olan *risâle*, *kitâb* ve *ĥiţâb*³ gibi epistolar türlerin varlığı, mektup türünü, Arap yazın geleneğinin klasikten moderne süreklilik arz eden bir tür olarak nitelendirmeye olanak sağlar. Bu nedenle modern mektup romanın Arap kültürüne yabancı bir unsur olarak değil, bu kültürün doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmesini mümkün kılar.

¹ Bk. Dina M. el-Hindi, "An Epistolary Novel Revisited: Alice Walker's Womanist Parody of Richardson's Clarissa", *Dirasat* 46/1 (2019), 294-300.; Yasemin Aşçı, "Letter Tradition and Epistolary Novel In American Literature", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/74 (2020), 2-12. Maarten Fraanje, *The Epistolary Novel in Eighteenth-Century Russia* (Münih: Verlag Otto Sagner, 2001).; Natascha Würzbach, *The Novel in Letters; Epistolary Fiction in The Early English Novel, 1678-1740* (Florida: University of Miami Press, 1969).

² Fehd İbrahim el-Bekr, *er-Rivâye er-Resâiliyye: Medhal ilâ şî 'riyyeti'l-uşûl ve'l-envâ', ve'l-vezâif, ve't-tahavvulât* (Taif: en-Nâdî el-Edebî es-Sekafî, 2022).

³ Cuma Tanık, "Cebrâ İbrahim Cebrâ'dan İsa J. Boullata'ya Mektuplar", *Nüşa* 24/59 (30 Aralık 2024), 96.

İslam'ın ilk yıllarından itibaren mektupların önemli bir iletişim ve ifade aracı olduğu hatta posta teşkilatları kurulmadan çok önce mektup edebiyatının ortaya çıktığı⁴ hatıra getirildiğinde mektup romanın sadece bir Batı taklidi olmanın ötesinde yerel yazınsal geleneklerle beslendiği söylenebilir. Dolayısıyla Arap edebî hafızasına kök salmış bir türün dönüşmüş ve değişmiş bir biçimi olarak da kabul edilebilir.

Mektup biçiminde yazma geleneği (epistolografi) edebiyatın en eski türlerinden biridir. "Mektup roman" kavramı ise mektup formunda yazılmış kurgu eserleri tanımlamaktadır. Mektup roman türü iki farklı edebî türden; mektup ve romandan oluşur. Mektup klasik bir tür olmakla birlikte roman, modern bir türdür. Mektup romanlar tamamıyla mektuptan oluşabileceği gibi yazarı tarafından romanın farklı bölümlerinde bir anlatım tekniği olarak da kullanılabilir.⁵ Arap edebiyatında mektup romanın ortaya çıkışı 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Bu türdeki ilk örneği ortaya koyan yazar Mısırlı Muhammed Abdulhalim Abdullah'tır (1913–1970). Nitekim edebiyat araştırmacıları, Arapça mektup romanın Abdulhalim Abdullah ile başladığını ve onun bu alanda öncü rol oynadığını belirtmektedir.⁶ Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın gençlik yıllarında kaleme aldığı ancak otosansüre uğradığı için ölümünden sonra, 1977'de yayımlanan *İbrîsim ev ġarâm ħâir* romanı, bu türde ortaya çıkmış ilk roman kabul edilmektedir.⁷ Söz konusu roman, Recâ, Sedâd ve İbrîsim olmak üzere üç farklı karakter arasında gerçekleşen mektuplaşmalardan oluşmaktadır.⁸ Yayımlandığı dönemde biçimsel yeniliği ve duygusal içeriğiyle dikkat çeken söz konusu roman, mektup tarzının Arap okuruna yabancı olmayan bir anlatım biçimi olabileceğini göstermiştir. Yazar eserine, Recâ'nın Sedâd'a yazdığı bir mektupla başlar:

Recâ'dan Sedâd'a; sana bu mektubu vatana dönüş yolunda yazıyorum, yarın oraya yerleşeceğim, benimle senin arana ülkeler ve üzerinde gecelerin inşa edip sağlamlaştırdığı gemilerin olduğu denizler girecek.⁹

من رجاء إلى سداد،
كتابي إليك وأنا في طريقي إلى الوطن، وغداً أستقر فيه،
وتصبح بيني وبينك بلاد، ودوني ودونك بحار عليها قلاع
شيدها الليالي فأحكمتها.

Romanın girişi, "من رجاء إلى سداد"¹⁰ (Recâ'dan Sedâd'a) şeklinde doğrudan mektubun muhatabına karşı bir ilişki cümlesiyle başlar. Bu tarz bir giriş epistolar anlatımının en temel ögesidir. Burada yazar ve okur arasında kurulan özel bir iletişim bağı görülmektedir. Muhataba doğrudan hitap edildiği için anlatı bir iç monologdan ziyade karşılıklı etkileşimi ima etmektedir.

⁴ Kolektif, *Edebu'r-resâil/Muĥtarât mine't-turâsi'l-'Arabî* (Vekâletu's-Seĥâfeti'l-'Arabiyye, 2020).

⁵ Emel Kefeli, *Anlatım Tekniği Olarak Mektup* (İstanbul: Kitabevi, 2002), 10.

⁶ el-Bekr, *er-Rivâye er-Resâiliyye*, 91.

⁷ el-Bekr, *er-Rivâye er-Resâiliyye*, 94.

⁸ el-Bekr, *er-Rivâye er-Resâiliyye*, 94.

⁹ Muhammed Abdulhalim Abdullah, *İbrîsim ev ġarâm ħâir* (Mısır: Dar Mısır, 1977), 19.

¹⁰ Abdullah, *İbrîsim*, 19.

Mısırlı yazar İhsan Abdulkuddüs'ün (1919-1992) 1958 yılında yayımladığı *Şey'un fî şaqrî*¹¹ adlı eser mektup roman türünün ilk örneklerinden sayılır. Bu eser, beş yüz yirmi üç sayfadan oluştuğu için “uzun mektup roman” kategorisine dâhil edilir.¹² Roman, Hudâ adında bir kadına yazılmış uzun bir mektuptan oluşur ve şu şekilde başlar:

Sevgilim Hudâ,
Sana sevgilim demem seni şaşırttı mı?
Kaşların kalktı mı ifadem karşısında,
paniğe kapılmışçasına dudaklarını
ısırdın mı?!...Rica ediyorum korkma,
şaşkınlığın güzel yüzüne derin çizgiler
çekmesine izin verme. Sakinliğini
korumaya çalış; zayıf, hüzünlü
gülümseyişini korumaya çalış.¹³

حبيبتى هدى ..
هل فوجئت وأنا أناديك: حبيبتى؟ هل ارتفع حاجباك فوق
عينيك، وانفجرت شفتاك، كأنك ذعرت؟!
أرجوك .. لا تذرعى .. ولا تدعى المفاجأة ترسم هذه الخطوط
العميقة فوق وجهك الجميل .. حاولي أن تحتفظي بهدوئك ..
وأن تحتفظي بابتسامتك الحزينة الضعيفة..

Yazar, mektup anlatımında sıklıkla rastlanan ilişki cümlelerini kullanarak romana başlamaktadır. “حبيبتى هدى” (Sevgilim Hudâ)¹⁴ ifadesi de doğrudan muhataba seslenmeyi amaçlayan bir ilişki cümlesidir. Epistolar anlatımın özünde yer alan bu doğrudanlık, okurla değil, mektubun muhatabıyla iletişim kurulduğuna işaret etmektedir. Bu durum, anlatının samimi ve özel bir bağlamda şekillendiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Filistinli yazar İmîl Habîbî, 1974 yılında yayımladığı *el-Muteşâil*¹⁵ eseri ile Arap edebiyatına özgün bir mektup roman örneği kazandırmıştır. Bu eser hiciv tonu taşıyan, bir Filistinlinin uzaylılara yazdığı mektuplar şeklinde kurgulanmış bir romandır ve romanı Arap edebiyatında mektup roman tekniğinin yaratıcı bir uygulaması olarak kabul etmek mümkündür. Habîbî'nin mektup biçimini siyasî taşıma ve mizahla birleştiren yaklaşımı, mektup roman türünde işlenen temaların Arap dünyasında ne denli çeşitlenebileceğinin göstergesi olduğu ifade edilebilir.

Suudi Arabistanlı yazar Abdullah Abdurrahman el-Cefrî'nin 1984'te kaleme aldığı romanı *Cuz'un min hulm*¹⁶ adlı eseri de mektup roman türünün öne çıkan örneklerindendir. Ğâzî el-Kuşaybî'nin *Alzheimer*,¹⁷ Recâ eş-Şânî'in *Benâtu'r-riyâd*¹⁸ ve Vâsinî el-A'rac'ın *Leyleyât Remâde*¹⁹ adlı eserleri,

¹¹ İhsan Abdulkuddüs, *Şey'un fî şaqrî* (Mısır: Dar Mısır, 1958).

¹² el-Bekr, *er-Rivāye er-Resāliyye*, 95.

¹³ Abdulkuddüs, *Şey'un fî şaqrî*, 13.

¹⁴ Abdulkuddüs, *Şey'un fî şaqrî*, 13.

¹⁵ İmîl Habibi, *el-Muteşâil* (Beyrut: Dâr İbn Haldun, 1989).

¹⁶ Abdullah Abdurrahman el-Cefrî, *Cuz'un min hulm* (Cidde: Mektebetu Tihâme, 1984).

¹⁷ Ğâzî el-Kuşaybî, *Alzheimer* (Beyrut: Bîsân, 2010).

¹⁸ Recâ eş-Şânî, *Benâtu'r-riyâd* (Beyrut: Dâru's-sâkî, 2007).

¹⁹ Vâsinî el-A'rac, *Leyleyât Remâde* (Beyrut: Daru'l-Adab, 2021).

modern Arap edebiyatı kapsamında sayılabilecek başlıca mektup romanlar arasında yer alır.²⁰ Lübnanlı yazar Hudâ Berekât ise *Berîdu'l-leyl*²¹ adlı romanında gönderilmemiş mektuplar aracılığıyla savaş ve sürgün temalarını işler. Berekât, bu eseriyle 2019'da Uluslararası Arap Roman Ödülü'nü kazanarak mektup romanının güncel meselelere ışık tutmadaki gücünü kanıtlamıştır. Yazar söz konusu eserinde çeşitli kişilerin yazdığı fakat adresine ulaşmayan mektuplar üzerinden, kimlik ve aidiyet duygularını ele alır. Romanın ödül alması, mektup romanın Arap edebiyatında hâlâ etkili olabileceğini ve yeni biçimlere uyarlanabileceğini gösterir. Söz konusu mektup romanların en önemli özelliklerinden biri, okuyucunun karakterlerin iç dünyasına doğrudan erişim sağlamasına olanak tanınmasıdır. Mektuplar aracılığıyla aktarılan olaylar hem anlatılanları birinci ağızdan aktarmış olur hem de karakterlerin bireysel bakış açılarını ön plana çıkararak yazara anlatımda psikolojik derinliği artırmasına yardımcı olur. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ilk örnek olması dolayısıyla *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* romanı tematik ve dilbilimsel açıdan analiz edilmiştir.

1. Bir Mektup Roman: *İbrîsim ev ġarâm ĥâir*

Sansür, tipik olarak herhangi bir bilginin, konuşmanın veya ifadenin kaldırılması, sınırlandırılması veya engellenmesi olarak kabul edilir. Terim aynı zamanda, bireylerin ya da kuruluşların ifade alanlarını korku nedeniyle sınırlandırmaları anlamına gelen "otosansürü" de içerir.²² Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın 1935-1936 yılları arasında kaleme aldığı *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* adlı eseri, dönemin edebî ortamı veya yazarın kendi tatminsizliğinden dolayı otosansüre maruz kaldığı için basılmamış, yazarın ölüm yılı olan 1970 civarında ancak gün yüzüne çıkabilmiş ve okurla buluşabilmiştir.²³ Yazarın gençlik yıllarında kaleme aldığı bu roman, tüm anlatısını karakterler arası mektuplaşmalar üzerine kurarak aşk, iç çatışma ve toplumsal değerler temalarını işler. Eserde olaylar üç farklı karakterin mektupları aracılığıyla sunulur. Romanın başlıca kahramanları olan İbrîsim, Recâ ve Sedâd, aralarında mektuplaşarak anlatıyı sürdürürler.²⁴ Romanda tek bir anlatıcı yerine üç ayrı karakterin sesi ve bakış açısı sunulmuştur. Her bir mektup, o mektubu yazan karakterin birinci tekil şahıs anlatımıyla kaleme alındığından roman boyunca üç ayrı bakış açısı iç içe geçmiştir.

Romana ön söz yazan çağdaş eleştirmenlerden Hilmi el-Kâ'üd, kitabın uzun bir süre gizli kaldığına işaret ederek romanın otosansüre maruz kaldığını doğruladıktan sonra "şahsıma,

²⁰ el-Bekr, *er-Rivāye er-Resāiliyye*, 91.

²¹ Hoda Barakat, *Berîdu'l-leyl* (Beyrut: Daru'l-Adab, 2018).

²² TDK, "Otosansür" (Erişim 26 Mart 2025).

²³ Suleymân Zeynu'd-dîn, "'İndemâ teterâselu's-şahşıyyât dâhile'r-rivâye tahte nazari'r-rivâi'" (Erişim 31 Mart 2025).

²⁴ Muhammed Necîb et-Telâvî, *Vichetu nazar fî rivâyâti 'l-esvâti 'l-arabiyye* (Dimaşk: İttihadu'l-kuttabi'l-arabiyyi, 2000), 28.

sahibinin hayatı boyunca bir sır ya da gizem olarak gördüğü bir şeyi ifşa etme izni veriyorum,”²⁵ ifadelerini kullanır. Ardından, romanın artık herkesin ortak malı olduğuna işaret eden el-Kâ’üd, romanı öven şu ifadelerle devam eder; “Bu bir para ya da mülk değil, üzerine tartışılabilir sıradan bir şey değil. Bu roman, parlak kelimeleriyle akli aydınlatan; ruhsal ve toplumsal geriliğin bataklıklarını kurutan bir eserdir.”²⁶

1.1. Romanın Konusu ve Anlatı Yapısı

Romanda geçen olaylar, isimsiz bir krallıkta ve ismi belirtilmeyen bir mekânda geçmektedir. Olaylar üç ana karakter etrafında döner: Recâ ve Sedâd adlarında iki dost ile İbrîsim adında bir kız. İbrîsim, kraliçenin kızıdır. Kraliçe de isimsiz bir kadındır, kral da isimsizdir, bu da hikâyeye genel bir belirsizlik ve soyutluk katmaktadır. Hikâyedeki kahramanların her biri sadece bireysel bir isimle anılır ve bu isimlerin hepsi hem erkek hem de kadın için kullanılabilecek kadar geneldir. Sedâd, kralın sarayında yardımcı veya danışman ya da bakan olarak görev yapmaktadır. Ancak zamanla kralın gözünde kendini önemli kılmak, onun yerine geçmek ya da tahtı ele geçirmek gibi ihtiraslara kapılır. Bu yüzden, sadık dostu Recâ ile arasına nifak girer. Recâ, fakir ama inançlı bir gençtir; annesi hastadır. Recâ, Sedâd’ın içindeki hırsı fark eder ve bu arzusun tehlikesine işaret eder, dürüstlük ile ihanet arasındaki farkı hatırlatır. Sedâd, saraydan bazı belgeleri çalar. Bu belgelerin arasında, krala gönderilen gizli bir mektup da vardır. Bu mektubun içeriği, Recâ’nın kralı uyarma girişimidir. Mektup, bir subay aracılığıyla, saray dışındaki bir bölgede ele geçirilir. Bu olaydan sonra kral, Sedâd’a öfkelenir ve onu daimi danışmanlar meclisinden azleder. Onun yerine Recâ’yı danışman, sonra da yardımcı ve bakan olarak atar. O sırada, saraya yeni gelen mektuplardan birinde, Sedâd’ın yerine geçen kişinin daha önce Recâ olduğunu öğreniriz. Bu gelişmelerin ardından sarayda yaşayan İbrîsim, olayların içine dâhil olur. Artık anlatılanlar Recâ ve Sedâd’ın ötesinde, Recâ ile İbrîsim arasındaki duygusal bağa da odaklanmaya başlar. Recâ ile İbrîsim, birbirlerine hem sert hem de şefkatli sözlerle yaklaşırlar. Zamanla aralarında korku ve umutla harmanlanmış yoğun bir sevgi doğar. Bu sevgi, iki ana duyguya dayanır: İbrîsim’in Recâ’ya olan hayranlığı ve güveni, Recâ’nın ise dürüstlüğü ve İbrîsim’e duyduğu karşılıklı şefkat. Ancak bu sevgiyle birlikte zenginlik, ihtiras ve yıkım da kendini gösterir. Kader devreye girer. Recâ ve İbrîsim ayrılmak zorunda kalır. Kral, Recâ’nın adaya sürülmesine karar verir. Recâ, krala olan saygısından dolayı kararı sorgulamaz. Ona boyun eğerek, hürmetle karşılar. Recâ, ada

²⁵ Abdullah, *İbrîsim*, 6. Çalışmada konu edilen Hilmi el-Kâ’üd’un romana dair değerlendirmelerinin tamamı, Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın *İbrîsim ev ġarâm ħâîr* adlı romanının 1977 yılında yapılan baskısı için kaleme aldığı ön sözde yer alır: Abdullah, *İbrîsim*, 2-17.

²⁶ Abdullah, *İbrîsim*, 6.

yolculuğuna çıkar; gemi uzaklara yelken açar, bilinmeyene doğru yol alır. O adada Recâ'nın krala dair umutları da yeni bir anlam kazanır.²⁷

Hilmi el-Kâ'üd romandaki anlatım tarzıyla ilgili görüşlerini aktarırken “erken dönem eserlerinin taşıdığı içtenlik, saflık ve özgünlükten”²⁸ bahsederek romanda kendisini etkileyen şeyin “edebî eserlerde görmeye alışık olduğumuz olgunluk ya da ustalığın değil, aksine bu hikâyede acemiliğin içtenliği, anlatımın doğallığı ve samimiyeti”²⁹ olduğunu vurgular. Öte yandan, eserin diliyle ilgili “Sade bir dille yazılmıştır fakat yalınlığı içinde derin bir yaşam gerçeğini barındırır. Bu hikâyeye, edebiyata ve hayal gücüne dair canlı bir tablo sunar.”³⁰ ifadelerini kullanır.

Romandaki karakterlerin inşa edilmesi süreciyle ilgili de düşüncelerini aktaran Hilmi el-Kâ'üd, yazarın bu anlamda “*Genç Werther’in Acıları*”nın³¹ başkahramanına benzer biçimde kendi kahramanlarını titizlikle inşa etmeye çalıştığını”³² vurgular. Ancak bu çabanın yapısal anlamda bütünüyle tamamlanmış olduğu ve olgun bir forma ulaştığı söylenemez. Yazar, kişileri derinlemesine geliştirmekten ziyade, duyguların ve içsel çatışmaların anlatımına odaklanır. Bu anlamda anlatının başarılı olduğu yön, bizce olayların aktarımında sergilenen üstün bir üslup becerisidir.

Romanda gerçekleşen olaylar, büyük sosyal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı, halk devrimlerinin patlak verdiği bir döneme rastlar. Ülke, İngilizlerle sömürgecilik konusunda pazarlık hâlinindedir ve gençliğin enerjisi patlama noktasındadır. 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması’na karşı çıkan Mısırlı gençler, özgürlük talebiyle sokağa dökülür. Gençlik, vesayet ve koruyuculuk olmadan, insanî ve bağımsız bir hayatın peşindedir.³³

Hilmi el-Kâ'üd, eserin değerlendirilme biçimine ilişkin eleştirel bir soru ortaya koyar ve anlatı yapısının, geleneksel kahramanlık anlatılarını andıran özellikler taşıdığını ileri sürer:

“Benim kanaatimce, “İbrîsim”, halk ruhunun güçlü bir temsiline sahiptir. Mısır’ın köylerinde anlatılan halk hikâyeleri, halk şairlerinin ve meddahların eserlerinden izler taşır. Aynı zamanda, *Binbir Gece Masalları*’nın, Seyf b. Zî Yezzen, Delhemma ve diğer efsanevi kahramanların anlatılarını hatırlatan bir havası vardır. Bu tür hikâyelerde çoğu zaman kralların sarayları, zenginlerin hayalleri, vezirlerin entrikaları anlatılır. Ama içlerinde, halktan gelen bir kişi mutlaka

²⁷ Abdullah, *İbrîsim*, 8.

²⁸ Abdullah, *İbrîsim*, 8.

²⁹ Abdullah, *İbrîsim*, 9.

³⁰ Abdullah, *İbrîsim*, 9.

³¹ Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe tarafından 1774 yılında yazılmış mektup roman.

³² Abdullah, *İbrîsim*, 10.

³³ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora, 2008), 225.

vardır: fakir, gariban ya da sıradan bir halk çocuğu. Bu kişi, hikâyede adaleti ya da halkın sesini temsil eder. Ve bu noktada, "İbrîsim"de de Recâ'nın varlığı, halkın varlığına işaret eder: Recâ, halkın içinden çıkmış, halkın sesi olan tek kişidir."³⁴

Romanın müellifi Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın edebî serüveninin hangi toplumsal ve tarihsel bağlamda şekillendiğine dair görüşlerini paylaşan el-Kâ'üd, bu hususta şu değerlendirmelerde bulunur:

"Muhammed Abdulhalim'in edebî serüveni, çeşitli entelektüel ve estetik eğilimlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir dönemde vücut bulmuştur. Bu bağlamda, özellikle Mısır edebiyat ortamında, o dönemde şairler arasında belirgin bir şekilde etkisini hissettiren romantizm akımı ön plana çıkmaktadır. Romantizmin Mısır'daki yansımaları, bireysel duyguların ön planda tutulduğu, estetik kaygılarla şekillenen ve konu bakımından geniş bir yelpazeye yayılan eserlerde kendini göstermektedir. Bununla birlikte, romantizmin zirveye ulaştığı bu dönem, klasik anlatı formlarının da hâlâ etkisini sürdürdüğü bir zaman dilimidir. Avrupa bağlamında, özellikle Fransa ve Almanya'da şekillenen romantik anlayış, klasik estetik normların katılığına reddederek insanî duyguların özgürce ifade bulduğu bir edebî atmosferin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, yerleşik kalıpların ve biçimsel sınırların sorgulanmasına dayalı yeni bir estetik bilincin gelişimine katkı sağlamıştır."³⁵

el-Kâ'üd'un yukarıda yer alan fikirleri, Muhammed Abdulhalim'in edebî serüveninin çok katmanlı ve dönemin estetik dinamikleriyle iç içe geçmiş bir bağlamda şekillendiğini vurgular. Eleştirmen, eserde bireysel duyguların ve estetik arayışların öne çıktığını ifade ederken romantizmin, özellikle Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupa'daki etkileriyle birlikte klasik anlatı formlarına karşı yeni bir estetik bilinç geliştirdiğini ileri sürer. Böylece, bu dönem hem klasik hem de yenilikçi edebî eğilimlerin bir arada bulunduğu bir geçiş süreci olarak değerlendirilir.

Romanda yer alan mektuplar birinci tekil şahıs üslubuyla yazılmış olup doğrudan muhataba hitap eder. Her mektup, onu yazanın duygu ve düşüncelerini samimi bir biçimde ortaya koyar. Anlatı, olayların dışarıdan gözlemlenmesinden çok, karakterlerin iç dünyalarından süzülerek okura ulaşır. Örneğin, Sedâd, muhatabı Recâ'ya yazdığı bir mektupta coşkulu bir ifadeyle şöyle yazar:

³⁴ Abdullah, *İbrîsim*, 10.

³⁵ Abdullah, *İbrîsim*, 11.

Yaşananları düşündüm de “Keşke onların arasında ben de olsaydım da büyük bir zafer kazansaydım!” dedim. İşte o anda nefsimin arzuladığı buydu Recâ. Ama Allah dilerse, gerçekleşmeyecek arzu yoktur.³⁶

ذَكَرْتُ هَذَا وَقُلْتُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزُ فَوْزًا عَظِيمًا. هَذَا مَا صَبَّتُ إِلَيْهِ نَفْسِي يَا رَجَاءُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَمَا نِيلَهُ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ.

Mektup biçimi, yukarıdaki pasajda da görüldüğü üzere yazarın doğrudan doğruya karşı tarafa seslenmesine “يا رجاء” imkân tanımakta, böylece karakterin istek ve arzusunu içten bir itiraf olarak yansıtmaktadır. Roman boyunca mektuplar birbirinin devamı şeklinde bir anlatı oluşturur. Her mektup bir önceki mektubun kaldığı yerden devam ederek olay örgüsü devam ettirir. Okur, romandaki üç karakterin özel mektuplarını gizlice okuyormuşçasına, olayları parçalı fakat bütünleşik bir şekilde takip eder. Eserde geleneksel diyalog üslubu yerine yazılı diyalog formu ön plana çıkar. Karakterler yüz yüze konuşmaz fakat mektuplar aracılığıyla düşüncelerini tartışarak birbirlerinin mektuplarına cevap verirler. Özetle roman, mektupların diyalektiği üzerine kurulmuş bir anlatı yapısına sahiptir.

Mektup romanlarda, bir karakterin yaşanan olayları kendi bakış açısıyla aktarmasının ardından, diğer karakterin bu anlatıya daha sonra yanıt vermesi, metne dinamik bir yapı kazandırmakta ve okuyucuda merak unsurunu pekiştirmektedir. *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* adlı romanda da mektupların art arda sunulması ve okuyucunun bir sonraki mektupta karşı tarafın vereceği tepkiyi öğrenme merakı, romanı sürükleyici hâle getirir. Nitekim *İbrîsim*’in duygusal bir itirafını içeren mektubunun ardından, Recâ’nın bu itirafa nasıl yanıt vereceği ya da Sedâd’ın araya girerek olaya hangi bakış açısından yaklaşacağı ancak izleyen mektuplarda ortaya çıkmaktadır. Bu anlatı tarzı, romanın dramatik gerilimini sürekli hâle getirerek metnin anlatı temposunu canlı tutan bir tekniktir.

1.2. Romanda İşlenen Temalar ve Dilbilimsel Çözümler

İbrîsim ev ġarâm ĥâir adlı roman, yukarıda da ifade edildiği gibi üç farklı karakter (Recâ-Sedâd-İbrîsim) arasında gerçekleşen mektuplardan oluşsa da bu mektupların arasına giren, mektuplar üzerine bir takım yorum ve düşünceler barındıran bazı kısa bölümler içerdiğini de ifade etmek gerekir. Bu kısa bölümlerin, romanın inşa sürecinde mektupların ilerlemesi açısından yazar tarafından bilinçli olarak yerleştirildiği söylenebilir.³⁷ Bu kısa bölümleri romandan ayrı düşünmek

³⁶ Abdullah, *İbrîsim*, 9.

³⁷ el-Bekr, *er-Rivâye er-Resâiliyye*, 94.

mümkün değildir. Bu nedenle romanda işlenen temalar incelenirken söz konusu kısa parçalar da göz önünde bulundurulmuştur.

İbrîsim ev ġarâm ħâir adlı romanda işlenen konular çeşitlilik göstermektedir. Romanda aşk ve fedakârlık, ihanet ve vicdan, vatan ve yurtsuzluk, sadakat ve onur, toplumsal sınıf ve aşkın aşılamazlığı, kayıp, ölüm ve yas, içsel çatışma ve vicdan azabı, idealizm ve ahlaki seçim konularının ön planda olduğu görülür. Hilmi el-Kâ'üd, "İbrîsim" in yalnızca yoğun bir aşk öyküsü olduğunu düşünmenin eserdeki derin insanî çözümlemeleri, karakter çatışmalarını ve sosyal bağlamı göz ardı eden bir düşünce olacağını"³⁸ aktarırken, romanda "duygularla yüklü sahnelerin ardında, dikkatle seçilmiş temalar ve bir anlatı stratejisi bulunduğunu, yazarın yalnızca duygusal anlatımı değil; aynı zamanda yapısal bütünlüğü ve kurgu dinamiğini de ustalıkla işlediğini"³⁹ ifade eder.

Öte yandan, romandaki romantizmin salt bir duygusallık ve idealize edilmiş bir aşkın temsili olarak görülmesinin eksik bir değerlendirme olacağı ifade edilir:

"Romantizmin burada, toplumsal koşullarla iç içe geçmiş, daha derin, daha gerçekçi bir yansıması söz konusudur. Bu durum, eserde işlenen ana çatışma hattı olan duygu ve sorumluluk, aşk ve görev, bireysel arzu ile toplumsal yükümlülük arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymaktadır. Klasik romantik anlayışın sevdiği bu temalar, burada farklı bir bağlamda işlenmiş ve karakterlere bireysel bir derinlik kazandırılmıştır. Bu yönüyle eser, Fransız yazar André Maurois'nin ya da İngiliz edebiyatından Rudyard Kipling'in benzeri eserleriyle paralellik göstermektedir."⁴⁰

Romanda aşk, sadece romantik bir his değil, özveri, sabır ve sadakatle örülmüş ahlakî bir tavır olarak sergilenir. İbrîsim'in Recâ'ya yazdığı mektupta aşk gelip geçici bir heves değil, ruhsal bir makam olarak görülür. Bu bakış açısı, romantizmin ötesinde ahlakî bir boyut kazanır:

Sevgilisinin, hal diliyle söylediklerinden anladı ki sevgisi, bağlı olduğu makamla sınırlıydı; o makam ayakta kaldıkça aşkı da sürecek, makam yıkıldığında aşk da onunla birlikte sönüp gidecekti. Oysa İbrîsim'in sevgisi yalnızca yüreğin saf çağrısına dayanıyordu. Çünkü bir kadın, bir erkeği sadece onda parlayan bir

لأنه رأى حبيبته تعرف بلسان حالها أن حبها له رهن هذا المنصب فهو باق ببقائه، وسيفنى بفنائها، أما حب إبريسم فهو لم يكن إلا لخالص الحب ، ولأن المرأة قد تحب الرجل لفضيلة فيه.

³⁸ Abdullah, *İbrîsim*, 12.

³⁹ Abdullah, *İbrîsim*, 12.

⁴⁰ Abdullah, *İbrîsim*, 12.

erdem yüzünden de sevebilirdi.⁴¹

Altman'a göre "mektup biçimi, ayrılık ve kavuşma temalarına odaklanan aşk kurgusu için biçilmiş kaftandır. Sevdiğine kalemle seslenen âşık hem varlık hem yokluk duygularının iç içe geçtiğinin bilincindedir ve kullandığı iletişim aracının, yani mektubun, sevdiği kişiyi hem yok hem de var kıldığını hisseder."⁴² Mektup, doğası gereği iki kişinin fiziksel olarak ayrı olduğu bir durumu varsayar. Bu yüzden, *ayrılık* teması mektubun içinde daima var olan bir olgudur. Ama aynı zamanda mektup sayesinde âşıklar birbirlerine ulaşabildikleri için kavuşma umudu da içerir. Bu ikilik, aşk anlatıları için zengin bir zemin sunar. Âşık, sevdiği kişiye yazarken onun fiziksel olarak orada olmadığını bilir (*yokluk*), ama aynı zamanda muhatabına hitap ederken onu zihninde ve kalbinde canlandırır (*varlık*). Bu da sevilen kişinin hem var hem de yok gibi hissedilmesine yol açabilir. Mektup, sevilen kişinin yerine geçmez ama onunla bir bağ kurmak için bir araç olabilir. Dolayısıyla, mektup sayesinde sevilen kişi orada gibi olur. Ama yine de gerçekten orada değildir. Bu da varlıkla yokluk duygusunun çarpıcı biçimde iç içe geçmesine neden olabilecek bir durumdur. Yine Altman'a göre "Mektubun bir aşk ilişkisini yürütmede kullanılması, psikolojik inceliklere ve gündelik yaşama dair ayrıntılara daha fazla yer verilmesini sağlar."⁴³

Öte yandan, Recâ'nın Sedâd'a yazdığı mektupta ihanet teması vicdan muhasebesiyle iç içe işlenir:

İçindeki ihanet embriyosu, vakti gelip kanlı canlı bir hale büründüğünde senin katilin olabilir. Bu yüzden o seni yok etmeden önce sen onu ortadan kaldır. Bıçağı kendin için bileme, zira bu aptalların çokça yaptığı bir hatadır.⁴⁴

إن جنين الخيانة الذى يتكون فى نفسك سيكون من قاتليك إن
أن له أن يتم تكوينه، فاقض عليه أنت قبل أن يقضى عليك،
ولا تشذ السكين لنفسك فإن هذا كثير على دابة بلهاء.

Romanda vatan ve yurtsuzluk kavramı Recâ için salt bir coğrafya olmanın ötesinde hatıralarla yüklü bir aidiyet alanı olarak tezahür eder. Zira Recâ vatanını seven, ondan uzak kaldığındaysa yakıcı ve sarsıcı bir gurbet acısı çeken bir karakterdir. Bu nedenle vatana olan dönüşü, romanda şöyle tasvir edilir:

Recâ uzun süren bir gurbetten sonra

نزل رجاء أرض وطنه بعد غربته الطويلة، فلاقى من احتفاء
الأهل والأصحاب ما يلاقيه الطير من صغار فراخه عند

⁴¹ Abdullah, *İbrisim*, 131.

⁴² Janet Gurkin Altman, *Epistolarity: Approaches to a Form* (Columbus: Ohio State University Press, 1945), 14.

⁴³ Altman, *Epistolarity*, 21.

⁴⁴ Abdullah, *İbrisim*, 36.

memleketine döndü ve bir kuşun yuvasına döndüğünde yavrularını karşıladığı gibi ailesi ve dostları tarafından karşılandı. Hatıralar tarafından rahatsız edilse ve zamanın eli tarafından avlansa da memleketindeki yaşamdan zevk almaya baktı, çok kazanana kadar azla yetindi ve ellerinin ulaşamadığı yerlere de tamah etmedi. Ailesiyle birlikte sadece münzevilerin ve dünyadan el etek çekenlerin tatmin olacağı bir hayat yaşadı.⁴⁵

عودته إلى وكره، ولذت له حياة الوطن وإن كانت تنغصها
عليه الذكريات وتفتتسه يد الدهر المقبوضة، ولكنه قنع بالقليل
حتى يأتيه الكثير، ولم تعد عيناه إلى ما تقصر عنه يده،
وعاش وأهله من حوله عيشة لا يرضاها إلا الزاهدون
والمتبتلون.

Romanda yer alan ve Recâ'dan Sedâd'a yazılan ilk mektup "vatan" temasına odaklanır. Recâ, mektubun ilk cümlelerinde vatana dönüş yolundan bahseder ve vatani sükûnet ve güvenin merkezi olarak idealize eder. Ancak bu geri dönüş aynı zamanda bir ayrılığı da beraberinde getirir:

Sana bu mektubu vatana dönüş yolunda yazıyorum, yarın oraya yerleşeceğim, benimle senin arana ülkeler girecek. Aramıza üzerinde gecelerin inşa edip sağlamlaştırdığı gemilerin olduğu denizler girecek.⁴⁶

كتابي إليك وأنا في طريقي إلى الوطن، وغداً أستقر فيه،
وتصبح بيني وبينك بلاد، ودوني ودونك بحار عليها قلاع
شيدها الليالي فأحكمتها.

Recâ vatana sevgiyle bağlıdır. Vatan özlemiyle yanar, kalbi sızlar. Vatandan uzaklaştığında kendini kaybolmuş hisseder. Vatanına geri döndüğünde, anıların ve sevdiklerinin arasında yeniden hayat bulur. Mektupta geçen "ülkeler" ve "denizler" fiziksel ayrılığın sembolleri hâline gelir. Böylece ayrılık hem maddî hem manevî bir boyuta ulaşır. Öte yandan, aynı mektupta zamana ve hayata dair hayal kırıklıkları, Recâ'nın aşağıdaki sözlerinde yankı bulur:

Kadehi karıştırılmış içtiğimiz kadar saf içmedik. Mutluluğu bulmaktan çok kaybettik.⁴⁷

فما شربنا الكأس صافية قدر ما شربناها ممزوجة ، ولا رأينا
السعادة حاضرة قدر ما رأيناها مفقودة.

⁴⁵ Abdullah, *İbrisim*, 26.

⁴⁶ Abdullah, *İbrisim*, 19.

⁴⁷ Abdullah, *İbrisim*, 19.

Yazar, zamanın getirdiklerinden duyduğu memnuniyetsizlikten bahsederek hayatın sunduğu kadehin hiçbir zaman saf olmadığını, daima karmakarışık olduğunu ifade eder. Ona göre mutluluk, daha çok yoksunluğuyla hissedilir.

Mektuplarda sadakat ve dostluğa değinen ifadeler sıklıkla görülür. Recâ, Sedâd'a yazdığı mektupta dostunun sadakatini şu ifadelerle sorgular:

Bu bitmek bilmeyen mücadele de neyin nesi? Bu mücadele, iki dost için fazlasıyla ağır değil mi? Oysa biz hayatta ne bir suç işledik ne de birilerinin kanını helâl saydık; kimsenin de sevdiğiyle arasına girmedik.⁴⁸

فما هذا النضال المتوال؟ إنه لكثير على صديقين ما جنيا من الدهر جناية، ولا استحلا بريء دمه، ولا فرق بينه وبين من هوأه فيه.

Mektubun devamı olan aşağıdaki ifadeler ise geçmişin ve hatıraların Recâ tarafından nasıl idealize edildiğini gösterir:

Sedâd, seni hatırladıkça geçmiş günler aklıma geliyor; birlikte o diyarlarda geçirdiğimiz vakitleri anımsıyorum. Oralarda birlikte sevip bağrımıza bastık, çünkü orada, akraba olmayanların dahi göğüslerinde çarpan şefkatli kalpler ve onları arıtan, içten bir imanla dökülen merhamet damlalarıyla arınmış onurlu ruhlarla karşılaştık.⁴⁹

إنني لأذكرك يا سداد وأذكر أياما قضيناها في ربوع رأيناها فأحببناها، لأننا وجدنا فيها قلوبا عطوفا تخفق في صدور غير صدور الأقرباء، ونفوسا شريفة طهرتها قطرات الشفقة التي يسحها خالص الإيمان.

Recâ'nın "يا سداد" ilişki sözcüğü, mektubun duygusal merkezini oluşturur. Metinde sadece yaşamakla kalmayıp sevilen ve içselleştirilen mekânlar Recâ karakteri aracılığıyla yazarın hafızasında yüceltilmiştir. Ayrıca mektupta metaforik anlatımların da olduğunu "şefkatli kalpler" ve "temiz iman" ifadeleriyle açıklamak mümkündür.

Romanda yer alan bir diğer mektup Sedâd'tan Recâ'ya yazılmıştır. Mektup duygusal yoğunluk ve sorgulayıcı bir iç sesle kaleme alınmış, tematik ve dilbilimsel açıdan yoğun bir metindir. Mektup aynı zamanda retorik etki açısından da incelenmeye değerdir:

Kıyamet yaklaştı ve ömür tükendi. Ama

اقتربت الساعة وانصدع العمر، وأنت بعيد عني يا رجاء. أنت

⁴⁸ Abdullah, *İbrisim*, 19.

⁴⁹ Abdullah, *İbrisim*, 19.

بعيد عني جدا، بعيد بجسمك، بعيد بقلبك، بعيد بكل شيء فيك حتى ذاكرتك.

Hilmi el-Kâ'ûd, romanın dil ve üslubuyla ilgili şunları aktarır:

Yazarın dili, zaman zaman yoğun bir şiirsellik arz eder ve bu şiirsellik, anlatıya estetik bir güç ve duygusal yoğunluk kazandırmaktadır. Bu yönüyle onun, kimi zaman bir şair gibi düşündüğü ve kelimelere yalnızca anlam değil, aynı zamanda ritmik bir değer de yüklediği ifade edilebilir. Öyle ki, yazar bazen tek bir anlamla yetinmez; kelimelere çok katmanlı anlamlar atfeder, onları yeniden kurar ve derinlikli anlam evrenleri oluşturur. Anlatı içerisinde yer yer içten bir sesle konuşur, kimi

⁵² Abdullah, *İbrisim*, 16.

zaman doğrudan hitap eder, bazen de aynı düşünceyi değişik biçimlerde tekrar ederek etkisini artırır. Öte yandan, romanın üslubu, bolca alıntı, göndermeler ve alıntı ayetlerle bezenmiştir.⁵³ Bunlar, anlatıya hem estetik hem de anlam derinliği katmıştır.

Romanda yer alan “من رجاء إلى إبريسم”⁵⁴ başlıklı mektup, Arap edebî geleneğinde yer alan mektup türünün temel özelliklerinden biridir. Bu bağlamda romandaki bazı mektupların başlama ve bitiş ifadeleri, klasik mektup üslubuna benzerdir. Metin, doğrudan bir kişiye (İbrîsim) hitap eden, onun sağlık durumu hakkında kaygı ve temenniler içeren, kişisel ve duygusal bir dilin hâkim olduğu bir metin olarak yapılandırılmıştır:

Recâ’dan İbrîsim’e

Geçmiş olsun İbrîsim... Allah hastalıkları senden uzak tutsun ve sana sağlığın en bol ve en güzel elbiselerini giydirdi.

İnsan, zamanın getirdiği musibetleri büyük görmez; eğer sağlığın cevherini ve hayat gerdanlığının merkez taşını unutursa, onun kıymetini ancak tehdit edildiğinde ve yitirileceği uyarısı aldığında anlar. Allah’a hamdolsun ey Allah’ın emaneti, seni korudu da O’na emanet ettiğin sağlığın sana geri döndü. Allah, emanetleri koruyanların en hayırlısıdır. Selamlar...

Kısa mektubuma darılma; meşguliyetler çok, zamansa cimridir.⁵⁵

من رجاء إلى إبريسم
هنيئاً لك شفاؤك يا إبريسم .. كف الله عنك يد العلات وألبسك
من ثياب الصحة أسبغها وأحلاها.
إن المرء لا يعظم مصاباً يرميه به الزمان، إذا سها عن
جوهر الصحة وواسطة عقد الحياة بعد أن هددت فيها وأنزله
باختلاسها. فالحمد لله يا وداعة الله لقد حفظك حتى يعود
مودعك إياه، والله خير من حفظ الودائع والسلام.
لا تزعل رسالتك القصيرة، فالشغل شاغل والوقت بخيل.

Mektupta muhataba doğrudan hitap “يا إبريسم” ile kişisel ve samimi bir ton kurulmuştur. Bununla birlikte sağlık ve zaman temaları, insanın faniliğine ve hayatın geçiciliğine dair klasik bir bakış açısıyla işlenmiştir. Burada sağlık, “en güzel ve en tatlı elbise”ye⁵⁶ benzetilerek idealize edilmiştir. İlahi koruma ve tevekkül vurgusu, mektubun dînî-manevî boyutunu yansıtır. Mektup yazarı, muhatabın sağlığını koruyanın Allah olduğuna inanarak teselli verir. Vedalaşma ve dua ile sona eren mektup, klasik mektup türünün yapısal bütünlüğünü tamamlar. “والله خير من حفظ الودائع والسلام” ifadesi, duygusal bir kapanış sunar. Öte yandan, yazma özü “رسالة قصيرة” metinde yer almakta, bu da mektup metinlerinde sıkça karşılaşılan, muhataba karşı mahcubiyet bildiren bir unsurdur. Yazar, mektubun kısalığını meşguliyet ve zamanın cimriliği ile açıklar.

⁵³ Abdullah, *İbrîsim*, 88.

⁵⁴ Abdullah, *İbrîsim*, 89.

⁵⁵ Abdullah, *İbrîsim*, 89.

⁵⁶ Abdullah, *İbrîsim*, 89.

Sonuç

Modern Arap edebiyatında mektup roman türü, 20. yüzyılın ortalarında ilk örneklerini vermiş olmasına rağmen hem biçimsel zenginliği hem de tematik derinliği ile dikkat çeken özgün bir anlatı formu olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, türün tarihsel kökenlerini, anlatı yapılarını, edebî işlevlerini ve örnek metinler üzerinden yaptığı çözümlemelerle Arap edebiyatındaki mektup romanın edebî ve kültürel önemine ışık tutmaktadır. Batı'da 18. yüzyılda gelişen bu tür, Arap dünyasında 20. yüzyılın ortalarında edebî bir form olarak yerini almaya başlamış ve özellikle Mısırlı yazar Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* adlı eseriyle edebiyat sahnesinde yerini almıştır.

Mektup roman, karakterlerin iç dünyalarına doğrudan erişim imkânı sunması ve anlatıcının kişisel sesiyle olayların aktarılmasına olanak tanınması yönüyle dikkat çeken bir türdür. Arap edebiyatında klasik dönemden itibaren süregelen *risâle*, *kitâb* ve *ĥiṭâb* gibi epistolar türlerin varlığı, modern mektup romanın Arap kültürünün doğal bir uzantısı olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla mektup roman, sadece bir Batı taklidi olmanın ötesinde yerel yazınsal geleneklerle beslenmiş, Arap edebî hafızasına kök salmış bir türdür.

Çalışmada ayrıntılı biçimde incelenen *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* adlı romandaki üç karakterin karşılıklı mektuplarında; aşk, fedakârlık, sadakat, ihanet ve vicdan, vatan ve sürgün, onur, toplumsal sınıf, ayrılık, kayıp, ölüm ve yas gibi insana dair evrensel temalar konu edilir. Bu temaların yöneticilerinin belirsiz kılındığı, isimsiz bir krallıkta ve mekânda geçmesi, roman kişilerine seçilen isimlerin hem erkek hem de kadın için kullanılabilir niteliği, romanda olaylardan ziyade duygu yönünün ön plana çıkmasını sağlar. Bireysel özel alanın anlatımına olanak sağlayan mektup türü de duyguların aktarımında işlevsel hâle gelir. Romanda kullanılan birinci şahıs anlatımı da karakterlerin ruhsal çözümlemelerini estetik ve etkileyici bir dille sunarak okuyucunun empati kurmasını kolaylaştırır ve hikâyeye güçlü bir psikolojik boyut kazandırır. Anlatıda yer alan metaforlar, tekrarlar, dinî göndermeler ve retorik unsurlar ise romanın şiirsel yönünü güçlendiren unsurlardır.

Modern Arap edebiyatında mektup romanlar, duygusal konuların yanında politik ve sosyolojik konuların anlatı aracı olarak da kullanılır. Bu durumun bir örneğini, Hudâ Berekât'ın gönderilmemiş mektuplar aracılığıyla savaş, sürgün ve kimlik temalarını işlediği *Berîdu'l-leyl* adlı eseri oluşturur. İhsan Abdulkuddüs'ün *Şey'un fî şadrî* ve Ğazî el-Kuşaybî'nin *Alzheimer* gibi diğer örnekler, mektup romanın Arap dünyasında farklı coğrafyalarda ve farklı dönemlerde çeşitli biçim ve işlevlerle benimsendiğini gösterir. Bu eserlerde anlatı biçimi, sadece teknik olarak değerlendirilmenin ötesinde karakterler arası iletişimi yapılandıran bir araç olarak da önemli rol

oynar. Özellikle doğrudan muhataba yöneltilen hitap ve ilişki cümleleri, klasik mektup türünün temel yapılarının modern edebî türlere yansiyabildiğini gösterir.

Edebî açıdan değerlendirildiğinde, mektup romanların en güçlü yönlerinden biri dramatik gerilimi sürdürülebilir kılmasıdır. Her mektup bir öncekinin devamı niteliğinde sunulur. Olay örgüsü dinamik bir yapıya kavuşturulur, okurun dikkati ve ilgisi diri tutulur. Ayrıca mektupların ardışıklığı, karakterler arasındaki duygusal gerilimi ve çözümleri daha etkili biçimde anlatma imkânı verir.

Bu çalışma, mektup roman türünün Arap edebiyatında bir edebî tercih olmasının yanında kültürel ve toplumsal dönüşümlerin bir yansıması olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Türün gelişimi, Arap toplumlarının geçirdiği siyasî, sosyal ve psikolojik değişimlerin izini sürebilmek açısından da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca *İbrîsim ev ġarâm ĥâir* romanının otosansür süreci, yazarın içinde bulunduğu dönem koşullarını ve kişisel sancılarını anlamada bir pencere görevi görmektedir. Sonuç olarak, modern Arap edebiyatında mektup roman türü, edebî form olarak hem geleneksel ile modern arasında bir köprü kurmakta hem de birey-toplum, aşk-görev, vatan-sürgün gibi ikilemleri derinlemesine işleyerek okuyucuya çok yönlü bir anlatı sunmaktadır. Bu çalışma, türün Arap edebiyatındaki gelişim sürecini belgeleyen ve gelecek araştırmalara kaynak teşkil edecek nitelikte bir ilk örnek olarak değerlendirilebilir. Çalışma, aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı alanında çalışan araştırmacılar için bir referans ve analiz metni sunmaktadır.

Makale Türü / Article Type

Araştırma Makalesi / Research Article

Değerlendirme / Peer-Review

Çift Taraflı Körleme - En Az İki Dış Hakem / Double anonymized – At Least Two External

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere riayet edildiği ve yararlanılan tüm kaynakların eksiksiz biçimde kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / This study does not require ethical committee approval, as the data were obtained through literature review and published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation of the study, and all referenced works have been duly cited in the bibliography.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışma, 9-11 2025 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen III. Uluslararası Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresinde Arap Edebiyatında Mektup Roman Türünün Doğuşu ve Gelişimi başlığı altında Özet Bildiri olarak sunulmuştur. / This study was presented as an abstract paper under the title The Emergence and Development of the Epistolary Novel in Arabic Literature at the 3rd International Congress on Arabic Language and Literature Research, held in Istanbul between May 9–11, 2025.

Benzerlik Taraması / Plagiarism Checks

Evet / Yes – Turnitin / Ithenticate.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan Adresi / Complaints

suifdergi@gmail.com

Finansman / Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yapay Zekâ Kullanımına Dair Yazar Taahhütnamesi

(Author Declaration on the Use of Artificial Intelligence)

Yazar, yapay zekâ araçlarının kullanımına ilişkin şeffaflık, etik uygunluk, orijinallik ve sorumluluk ilkelerine riayet ettiğini beyan etmiş, bu kullanımın etik ilkelere uygun olmasını ve tüm akademik sorumluluğu üstlendiğini taahhüt etmiştir. Nihai düzenlemeler ve akademik uygunluk kontrolleri yazar tarafından gerçekleştirilmiş olup, ortaya çıkan metnin tüm sorumluluğu yazara aittir. Belgenin imzalı asıl nüshası dergi süreç dosyalarında mevcuttur. / The author has declared adherence to the principles of transparency, ethical compliance, originality, and responsibility in the use of artificial intelligence tools. They have affirmed that such usage complies with ethical standards and have undertaken full academic responsibility for it. Final revisions and checks for academic compliance were carried out by the author, who assumes full responsibility for the resulting text. The signed original copy of the document is available in the journal's editorial process files.

Kaynakça/References

- Abdulkuddüs, İhsan. *Şey'un fî şadrî*. Mısır: Dar Mısır, 1958.
- Abdullah, Muhammed Abdulhalim. *İbrîsim ev ġarām ħāir*. Mısır: Dar Mısır, 1977.
- Altman, Janet Gurkin. *Epistolarity: Approaches to a Form*. Columbus: Ohio State University Press, 1945.
- Aşçı, Yasemin. "Letter Tradition and Epistolary Novel In American Literature". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/74 (2020), 2-12.
- A'rac, Vâsînî el-. *Leyleyât Remâde*. Beyrut: Daru'l-Adab, 2021.
- Barakat, Hoda. *Berîdu'l-leyl*. Beyrut: Daru'l-Adab, 2018.
- Bekr, Fehd İbrahim el-. *er-Rivāye er-Resāiliyye: Medħal ilā şî'riyyeti'l-uşûl ve'l-envā', ve'l-vezāif, ve't-tehevvelât*. Taif: en-Nadi'l-edebiiyyi's-sekafiyy, 2022.
- Cefrî, Abdullah Abdurrahman el-. *Cuz'un min ħulm*. Cidde: Mektebetu Tihâme, 1984.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora, 2008.
- Fraanje, Maarten. *The Epistolary Novel in Eighteenth-Century Russia*. Münih: Verlag Otto Sagner, 2001.
- Habibi, İmil. *el-Muteşâil*. Beyrut: Dâr İbn Haldun, 2. Basım, 1989.
- Hindi, Dina M. el-. "An Epistolary Novel Revisited: Alice Walker's Womanist Parody of Richardson's Clarissa". *Dirasat* 46/1 (2019), 294-300.
- Kefeli, Emel. *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*. İstanbul: Kitabevi, 2002.
- Kolektif. *Edebu'r-resâil/Muħtarât mine't-terâşuli'l-'arabiyy*. Vekaletu's-sehâfe el-Arabiyyi, 2020.
- Kuşaybî, Ğâzî el-. *Alzheimer*. Beyrut: Bîsân, 2010.
- Lakoff, George - Johnson, Mark. *Metaforlar / Hayat, Anlam ve Dil*. çev. Gökhan Yavuz Demir. Minotor, 2022.
- Şâni', Recâ eş-. *Benâtu'r-riyâd*. Beyrut: Dâru's-sâkî, 7. Basım, 2007.
- Tanık, Cuma. "Cebrâ İbrahim Cebrâ'dan İsa J. Boullata'ya Mektuplar". *Nüşa* 24/59 (30 Aralık 2024), 92-119.
- Telâvî, Muhammed Necîb et-. *Vichetu nazâr fî rivāyāti'l-esvāti'l-arabiyye*. Dimaşk: İttihadu'l-kuttabi'l-arabiyyi, 2000.
- Würzbach, Natascha. *The Novel in Letters; Epistolary Fiction in The Early English Novel, 1678-1740*. Florida: University of Miami Press, 1969.
- Zeynu'd-dîn, Suleymân. "'İndemâ teterâselu's-şehşiiyyât dâħile'r-rivāye teħte nazari'r-rivāiiyy'". Erişim 31 Mart 2025. <https://www.sywriters.net/>
- TDK. Erişim 26 Mart 2025. <https://sozluk.gov.tr/>